

¹Сарқытқан Қ. ²Карипжанов Н. ³Тұрлығожаева А.
^{1,2}Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан
³Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан
E-mail: ¹kaster0102@mail.ru, ²nurbek_02.91@mail.ru, ³altyn_77@hotmail.com

ҚАЗАҚСТАН - ҚЫТАЙ ҚАТЫНАСТАРЫ: ЭТНИКАЛЫҚ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ГЕОГРАФИЯСЫ ЖӘНЕ КӨШІ-ҚОНЫ АЯСЫНДА

Аңдатпа. Мақалада қазақ диаспорасы мен ирреденттерінің қалыптасуының географиялық, тарихи мәні ашып көрсетіліп, әлемнің көптеген елдерінде өмір сүріп жатқан этникалық қазақтардың саны туралы жалпы мәлімет береді. Қазақстан үкіметінің Қытаймен арадағы сыртқы саясатындағы этникалық қазақтардың маңызы Шыңжаң ауданы құрамындағы Іле қазақ автономиялы облысы негізінде көрсетіледі.

Мақалада Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы иммигранттар мен эмигранттар үлесі, көші-қон айырымы, өңірлер арасындағы мигранттардың статистикалық көрсеткіштері талданған. Көрсеткіштер негізінде Қазақстан мен Қытай арасындағы әлеуметтік-экономикалық мәселелер талданды. Мақаланың тағы бір өзекті тұсы – 2013-2020 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінен алынған статистикалық-демографиялық көрсеткіштердің пайдаланылуы. Бұл сандық мәліметтер екі мемлекет арасындағы сыртқы көші-қонның нақты жағдайын талдауда және баға беруде маңызды рөл атқарады. Бұл зерттеудің мақсаты мен міндеттері этникалық қазақтардың географиясы мен көші-қоны контекстіндегі Қазақстан-Қытай қатынастарының динамикасы мен ерекшеліктерін талдауға бағытталған. Негізгі мақсат географиялық орналасу мен көші-қон процестерінің екі ел арасындағы қатынастарды дамытуға және осы тұрғыда этникалық қазақтардың өзара іс-қимылына әсерін анықтау болып табылады. Зерттеудің әдістемесі академиялық дереккөздерді, ресми құжаттарды, статистикалық деректерді кешенді талдауға, сондай-ақ этникалық қазақтардың көші-қоны контекстіндегі Қазақстан-Қытай қатынастарының динамикасы мен ерекшеліктерін анықтау үшін салыстырмалы талдау, тарихи талдау және географиялық талдау әдістерін пайдалануға негізделген. Зерттеудің жаңалығы географиялық және этникалық аспектілерді ескере отырып, Қазақстан-Қытай қатынастарының динамикасы мен ерекшеліктерін ғылыми түсінуді кеңейтуге, сондай-ақ этникалық қазақтардың көші-қон процестеріне әсер ететін факторларды және олардың Қазақстан мен Қытай арасындағы екіжақты байланыстардың дамуына әсерін анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеу этникалық қазақтардың көші-қоны контекстінде Қазақстан-Қытай қатынастарының дамуындағы негізгі үрдістерді анықтайды, сондай-ақ өңірдегі этникалық және геосаяси процестердің динамикасын түсіну үшін пайдалы ақпарат береді деп күтілуде.

Алғыс: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің «ҚКП-ның азсанды ұлттар саясатының Шыңжаңда атқарылуы: тарихы, бүгіні және келешегі жобасын жүзеге асыру шеңберінде дайындалды (ЖТН АР14869734).

Түйін сөздер: этникалық қазақтар, географиялық қоныстану, сыртқы көші-қон, иммигранттар, эмигранттар, халықаралық қатынас.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы егемендіктің алғашқы жылдарда сыртқы саясатының маңызды міндеттерінің бірі ретінде түрлі тарихи кезеңдерде шетелге қоныс аударған немесе көршілес елдер аумағында қалып қойған этникалық қазақтармен байланыс орнатуға мүмкіндігінше елге оралту болды. Осы алғашқы тәуелсіздік уақытында Қазақстан аумағынан Тыс жерлерде шамамен 4,5 млн қазақ тұрады деген ақпарат айтыла бастады. Оның ішінде сол кезде белгілі болған әлемнің 14 елінде тұратын қазақтардың 800 мыңға жуығы ғана диаспора, ал қалған 3 миллион 700 мыңы-қазақ ирреденттері, яғни тарихи отанында (ата-мекенінде) тұрып жатқан қазақтар болып табылады. Бұған Қазақстанға іргелес орналасқан Ресейге, Қытай, Өзбекстан және Қырғызстан қазақтары жатқызылды. Алайда шетелдегі қазақтар туралы ұқсамаған көзқарас бар. Оның бірі Қазақстаннан тысқары жердегі қазақтардың бәрін жалпылай «диаспора» деп атау. Ал енді бірі – біз айтып отырған өз ата-мекендерінде қоныстанып отырған, тек шекаралық бөліс кезінде өзге империялардың құзырында қалып қойған қазақтар, біз оларды – «ирреденттер» деп атауды жөн санаймыз. Себебі, екі түрлі атаудың мәні де, маңызы да әр түрлі. Қалай болмасын шетелде тұрып жатқан этникалық қазақтар – бүкіл қазақ халқының ажырамас бөлігі, олардың ортақ отаны – Қазақстан. Алайда бүгінге дейін ішкі және сыртқы саяси оқиғаларға байланысты елден тыс жерлерде, көбінесе Азия, Батыс Еуропа және Америка елдерінде қазақ диаспорасы өмір сүруде.

Шетелде өмір сүріп жатқан қазақтарды елге оралту мен қоныстандыруға байланысты 1997 жылы «Халықтың көші - қоны туралы» заң қабылданған, осы заң аясында, елімізде “Көші-қон және демография” жөніндегі агенттік, облыстарда олардың басқармалары құрылды. Осы заң бойынша оларға “Оралмандар”-деген статус берілді. Статусқа сай, олар Қазақстанда оқуға, ұзақ мерзімде тұруға және баспана алуда, жұмыс істеуде Қазақстан азаматтарымен тең құқылы болды. 2020 жылы Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің төртінші отырысында президент Қасым-Жомарт Тоқаев Тәуелсіздіктің 30 жылдығын тойлауға қатысты пікірінде «оралмандарды» бұдан кейін «қандастар» деп атауды ұсынды. Президенттің ұсынысын жалпы қазақ қоғамы жылы қабылдады.

Біз әлемде бір ғана ұлттан тұратын мемлекетті білмейміз, басым көпшілігі жергілікті халық болғанымен қазіргідей интеграциялық үдерістер тоқтаусыз жүріп жатқанда таза бір ұлтты мемлекет жоқтың қасы. Бірақ өздерінің шетелде тұрып жатқан қандастарын мемлекеттік деңгейде көңіл бөліп, қабылдап жатқан елдер тым аз. Біз олардың қатарына Германия, Израйль және Қазақстанды ғана жатқыза аламыз. Германияның арнаулы мемлекеттік орындарының зерттеуінше іске асырылған пилоттық жоба зерттеуде шетелдегі қандастарын қабылдауда үш мақсатты басты орынға қойған. Олар: Біріншіден, мигранттардың қабылдаушы елдердің қоғамына, саясатына және экономикасына тигізетін әсері туралы жақсы түсінік алу. Екіншіден, салыстырмалы әлеуметтік зерттеулер жүргізу арқылы мигранттардың жағдайы туралы білімдерін жетілдіру. Соңғысы, көшіп келушілерді орналастыру және жұмыспен қамтуды тиімді ұйымдастыру мақсатында ұлттық және халықаралық ынтымақтастықтың күшті және әлсіз жақтарын анықтау (Babets, I., & Ruda, O., 2018). Германияның осы жобасының маңыздылығы жоғары. Оны елімізде қолдануға толық болады. Себебі, елімізде шетелден келген қандастар туралы ұқсамаған көзқарастар әлі де бар, оның үстіне мемлекет тарапынан толық қанды, бір ізді зерттеу жок. Зерттеу болмағандықтан ғылыми тұрғыда қандастардың еліміздің экономикалық, саяси және әлеуметтік дамуына қандай оң әсер етіп жатқаны туралы нақты тұжырым болмай отыр. Қандастардың елге оралған соңғы әлеуметтік жағдайы жөнінде де зерттеу болмай келеді. Бұның бәрі шетелден оралған қандасатрдың әлеуметтік, ғылыми және іскерлік әлеуетін толық пайдалана алмауға әкеліп соғуда.

Бұдан тыс, Қазақстан Республикасынан тыс жерлерде тұратын қазақтардың нақты санын бағалау қиын. Олар туралы ақпарат та әр түрлі. Мысалы, Досан Баймола өзінің

«Еуропадағы қазақтар» атты кітабында: « әлемнің 40-тай мемлекетінде шамамен 5 млн-ға жуық қазақ өмір сүріп жатыр» деп жазды (Досан Баймола, 2015:192). Ал белгілі журналист Біләл Қуаныш «Қамшы.кз» сайтында әлемде **20 млн. қазақ бар деп жазды** (Біләл Қуаныш, 2014ж.). Олардың нақты санын ала алмаудың да бірнеше түрлі себебі бар. Ол сол елдегі санақ саясатына байланысты болса және бір жағынан елдің этникалық тобын жазбаудан да орын алып отыр. Бірақта, әлемнің түрлі елдерінде тұратын этникалық қазақтардың жалпы санына байланысты анықтауға болады. Осы жалпы санақ бойынша қазақтар қоныстанған елдерді негізінен үш санатқа бөлуге болады. Олар:

1. Этникалық қазақтар аса басым қоныстанған елдер. Мысалы, Қытай Халық Республикасы (ҚХР, Қытай), Өзбекстанда және Ресей. Бұларда қазақ диаспорасының барлық мүшелерінің шамамен 90%-ы әлі күнге дейін тұрады.

2. Этникалық қазақтар аз қоныстанған елдер. Бұлардың санатына - Орталық Азия елдері мен Моңғолия, Ауғанстан, Иран және Түркия республикалары кіреді. Бұл елдерде он мыңнан- 100 мыңғаға дейін диаспора мүшелері мекендейді.

3. Этникалық қазақтар тым сирек қоныстанған елдер. Бұл елдерде он мыңға дейінгі этникалық қазақтар тұрады. Бұл елдер қатырына АҚШ, Канада, Германия, Франция және Швеция елдері мен өзге де мемлекеттер қамтылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Мақаланың зерттеу тақырыбына байланысты Қазақстандық ғалымдар тарапынан біршама еңбектер жарияланды. Мысалы, Гүлнар Омарованың «Қазақ диаспорасы. Философиялық талдаулар» зерттеуі, Меңдіқұлова Гүлнардың «*Исторические судьбы казахской диаспоры. Происхождение и развитие*» -атты монографиясы, К.Н.Балтабаеваның «Казахская диаспора и репатриация. 1991-2012» атты қазақ және орыс тілдеріндегі (соавтор, 2015, 2016) еңбегі, Нәбижан Мұқаметханұлының «Қытай қазақтырының қоғамдық тарихы» атты еңбегін атап айтуға болады. Бұдан сырт, Қытайтану және өзгеде шетелдегі қазақтар туралы зерттеген еңбектер қатарында Дүкен Мәсімханұлының «Шығыс әлемі: Аңыз бен шындық» атты зерттеулер жинағын, Досан Баймолданың 2015 жылы жарық көрген “Еуропадағы қазақтар” -атты зерттеу жұмыстарын және Нәбижан Мұқаметханұлының «Дипломатиялық қатынастар және Қытайтану мәселелері» -атты еңбегін қарастыруға болады. Бұдан бөлек шетелдік, әсіресе қытайлық ғалымдардың еңбекетір мен статистикалық мәліметтер зерттеуге алғашқы материалдық негіз болды. Зерттеу әдістеріне, баяндау, салыстыра талдау, тарихи, географиялық үлгілеу және математикалық әдістер бірлестіріле пайдаланды.

Талқылау

Этникалық қазақтардың географиясы мен көші-қоны контекстіндегі Қазақстан-Қытай қатынастары екі елге, сондай-ақ жалпы қазақтардың этникалық тобына әсер ететін маңызды және күрделі динамиканы білдіреді. Осы мәселенің негізгі аспектілерін қарастырайық.

Географиялық аспектілері:

Қазақстан мен Қытай бір-бірімен 1,700 шақырымнан астам уақыт бойы шектеседі, бұл оларды маңызды геосаяси және экономикалық мүдделері бар көршілерге айналдырады. Бұл шекара екі ел арасындағы қарым-қатынасқа айтарлықтай әсер етеді.

Еуразияның орталығында орналасқан Қазақстан аумағы бойынша Орталық Азиядағы ең ірі ел болып табылады. Оның геосаяси жағдайы оны аймақтық саясат пен экономиканың негізгі ойыншысы етеді. Екінші жағынан, ірі экономикалар мен әлемдік державалардың бірі болып табылатын Қытай Қазақстанмен көрші және экономика, сауда және қауіпсіздік саласындағы әлеуетті әріптес ретінде қарым-қатынасты дамытуда стратегиялық мүддеге ие.

Этникалық қазақтардың көші-қоны:

Этникалық қазақтардың көші-қоны Қазақстан мен Қытай арасындағы қарым-қатынастың маңызды аспектісі болып табылады. Тарихи тұрғыда қазақтар шекарадан өтіп, жайылымдар мен жақсы өмір іздеп қоныс аударған көшпелі халық болды. Көптеген қазақтар қазіргі уақытта Қытайда орналасқан, бірақ Қазақстанмен тарихи, мәдени және этникалық байланыстары бар аумақта тұрады.

Қазіргі заманғы көші-қон процестері қазақтардың Қытайдан Қазақстанға қоныс аударуын да, әсіресе Қытайдағы экономикалық жағдайдың жақсаруын және Қазақстандағы тұрақтылықты ескере отырып, кері қозғалысты да қамтиды. Бұл көші-қон ағындары екі елдің этникалық құрамына әсер етеді және әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз ету және этникалық азшылықтардың құқықтарын қорғау үшін үкіметтердің назарын талап етеді.

Елдер арасындағы қатынастарға әсері:

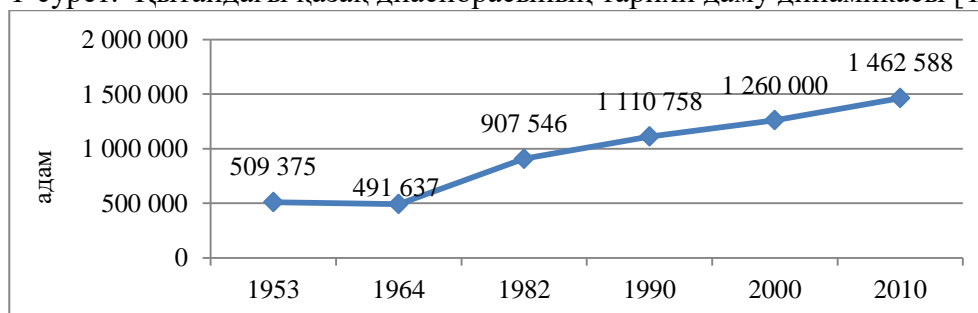
Этникалық қазақтардың көші-қоны Қазақстан мен Қытай арасындағы қатынастарға оң да, теріс те әсер етуі мүмкін. Бір жағынан, Қытайдан Қазақстанға қоныс аударған қазақтар екі ел арасындағы мәдени және экономикалық байланыстарды нығайтуда көпір бола алады. Екінші жағынан, көші-қон мәселелері, соның ішінде заңсыз көші-қон және этникалық азшылықтардың құқықтарын бұзу шиеленісті тудыруы мүмкін.

Жалпы, көші-қон процестерін басқару және этникалық қазақтардың құқықтарын қорғау Қазақстан-Қытай қатынастарының маңызды аспектілерін білдіреді. Екі ел де этникалық топтардың тұрақтылығы мен өркендеуін қамтамасыз ету және егемендік пен мәдени әртүрлілікті құрметтеу негізінде өзара тиімді ынтымақтастықты дамыту үшін ынтымақтасуы керек.

Зерттеу нәтижелері

Сөзіміздің негізгі тақырыбына оралатын болсақ, әлемде этникалық қазақтар ең көп қоныстанған елдің бірі – Қытай Халық Республикасы. Қытайдағы қазақтар – Қытайдағы ірілі-ұсақты 56 ұлттың арасында 16-шы орынды иеленеді. Олардың 95%-ы Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданында тұрады (Шыңжаң). Қазақ диаспорасының нақты санын Қытай Халық Республикасы құрылғаннан осы уақытқа дейін жүргізілген 6 жалпы халық санағы арқылы білуге мүмкіндік бар. Алайда, 2020 жылдың мамыр айында жарияланған халық санағында халықтың ұлттық құрамы туралы статистикалық көрсеткіштер көрсетілмеді. Сол себепті Қытайдағы қазақтардың үлесін тек 2010 жылғы халық санағына сүйене отырып, әр түрлі уақыт кезеңіндегі санын анықтауға болады (1-суретке қараңыз). Динамикадан қазақтар санының 1953 жылдағы 500 мыңнан аз артық халықтан 2010 жылы 1,4 млн. астам адамға көбейгенін байқауға болады. Бұл қытай халқының жалпы санының 0,1097%-ын құрайды. Қытайдағы қазақ диаспорасының саны тарихи, саяси, экономикалық, этнопсихологиялық, әлеуметтік факторлары негізінде өсіп келеді.

1-сурет. Қытайдағы қазақ диаспорасының тарихи даму динамикасы [1]

Қытайдың ұлттық саясатына сәйкес қазақтар сияқты этникалық азшылықтар тұратын аймақтар автономды басқару бірліктер құзырында. Жоғарыда айтылғандай, қазақтардың ең үлкен тобы Шыңжаң аймағында тұрады (2-суретке қараңыз). Бұл аудан Қытайдың жалпы әкімшілік бөліністері ішіндегі ең ірісі. Жер аумағы 1 664 900 км² құрайды. Бұл мемлекет аумағының 1/6 бөлігі болып табылады.

Шыңжаң ауданы Тянь-Шань таулары арқылы екі негізгі географиялық аймаққа бөлінген: солтүстігінде Жоңғария, оңтүстігінде Тарым ойпаты. Жоңғария 3 тау жотасымен қоршалған: солтүстік-батыста Жоңғар Алатауы, оңтүстігінде Тянь-Шань және солтүстік-шығыста Алтай таулары. Ол негізінен дала мен жартылай дала аймақтарынан тұрады. Аумақ ертеден жайылым ретінде пайдаланылған, дәнді дақылдар өндірісі дамыған. Сондай-ақ, өңірде мұнайдың айтарлықтай қоры кездеседі. Қытай қазақтары міне осы өңірді негіз етіп қоныстанған. Ал Тарым ойпаты солтүстігінде Тянь-Шань, батысында Памир, оңтүстік-батыста Қаракорым, оңтүстігінде Куньлун және оңтүстік-шығыста Алтынтағ тауларымен қоршалған. Әлемдегі ең ірі құмды шөлдердің бірі Такламакан шөлі Тарым ойпатының кең аумағын алып жатыр. Ал Такламаканның солтүстік жағында Шығыс Тянь-Шань жотасымен шектелген Тұрфан ойпаты орналасқан [3]. Бұл өңірде қазақтар тым сирек қоныстанған.

Жалпы алғанда Шыңжаң аймағында қазақтар 3 автономиялық бірліктерде мекендейді Олар [4]:

Бастысы - Іле Қазақ автономиялық облысы. Облыс Моңғол Алтайының шығыс-оңтүстігі мен Тянь-Шаньның тауларының сілемдерін және Жоңғар Алатауының шығыс аумағын қамтиды. Бұл аймақта қазақ диаспорасының басым бөлігі шоғырланған Алтай, Тарбағатай және Іле аймақтары (Қазір Іле аймағы деп аталмайды, бірақ оған қарасты аудандар әлі де сақталған) орналасқан. Онда 2012 жылғы халық саны – 4,63 миллион адам бары анықталған. Аумағы 268,591 км² болып, Шыңжаң аумағының 16,18% құрайды [5]. Солтүстік-шығысында Қазақстанмен шектесіп жатыр. Экономиканың негізін ауыл шаруашылығы құрайды: онда мақта, қызылша, бидай, жүгері, күріш, бақша дақылдары өсіріледі, мал шаруашылығы дамыған.

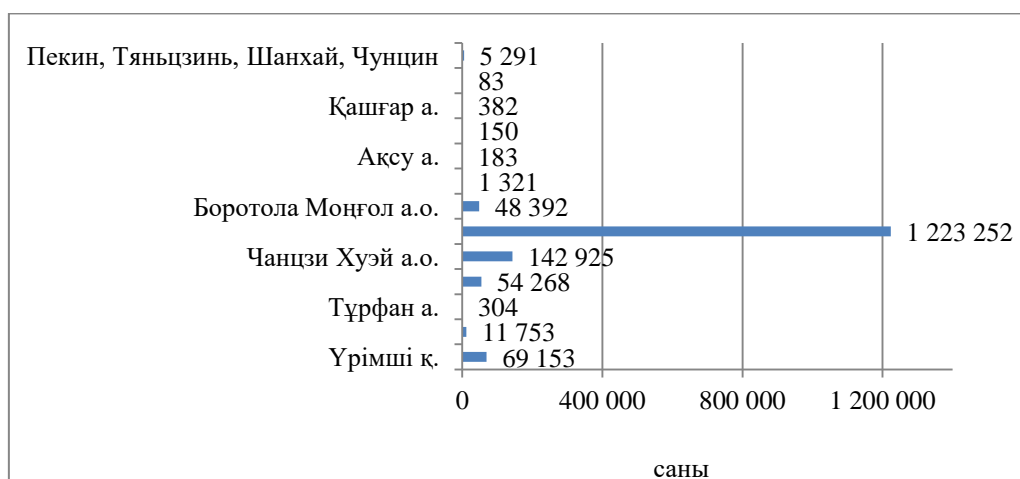
Қытай қазақтары қоныстанған келесі бір жер – Мори Қазақ автономиялық ауданы. Аудан Шыңжаңның солтүстік-шығысындағы Санжы-Дүнген автономиялық облысының құрамында. Жер аумағы – 17 700 км². 2012 жылы халық саны 90 000 адамды құрады [6].

Шыңжаңдағы қазақтар қоныстанған аймақтың бірі Құмыл аймағының құрамындағы Баркөл Қазақ автономиялық ауданы. Жер аумағы 38 445,3 км², халық саны – 100 000 адам (2012 ж.) [7].

Қытай қазақтарының Шыңжаңнан басқа шоғырлы қоныстанған жері- Гансу провинциясының солтүстік-батысындағы Ақсай Қазақ автономиялық ауданы болып табылады. 2010 жылғы халық санағына сәйкес, қазақ диаспорасының 4 444 өкілі тұрады. Аудан аумағы – 32,374 км² [8]. Ақсай Қазақ автономиялық ауданы табиғи ресурстарға бай. Халқы, негізінен, мал шаруашылығымен, балық аулаумен айналысады.

Қытай қазақтары бұдан бөлек, Үрімші қаласында (70 мыңға жуық), Пекин, Тяньцзинь, Шанхай және Чунцин қалаларында 91 қазақ қоныстанған. Ірі қалаларға көші-қон себебі – негізінен, еңбек немесе оқу мақсатында жүзеге асырылады.

3-сурет. Қытай қазақтарының таралу статистикасы (2010 жылғы мәлімет) [9]

Қазақстан Республикасы (ҚР) егемендігін алған соң, алдына қойған мақсатының бірі – шетелдегі қазақтарды елге оралту болды. Бұл үдеріс мемлекеттің сыртқы саясатымен бірге қалыптасып, дамып отырды. Мысалы, 1992 жылы қаңтарда Қытай Халық Республикасымен (ҚХР) сауда-экономикалық келісімнің жасалуымен екі мемлекет арасында 68-ге жуық келісімдерге қол қойылды. Нәтижеде көші-қон қарым-қатынасы да жандана бастады. Қазіргі таңда ҚР мен ҚХР арасындағы көші-қон экономикалық, тарихи, географиялық, саяси-құқықтық, әлеуметтік, этнодемографиялық, этномәдени факторлар мен себептерге негізделген.

Қазақстан Республикасының сыртқы көші-қоны сальдосы ТМД-елдерінен басқа да шет елдермен 2019 жылы -1444 адамды, ал 2020 жылдың қаңтар-маусым аралығында 774 адамды құрап, оң нәтижеге жетіп отыр. Соның ішінде ҚР мен ҚХР арасындағы көші-қонының қарқынды әрі оң көрсеткіштері анықталады. Кетушілерден Қазақстанға келген адамдардың саны басым. Көші-қонның оң нәтиже беруі екі елдің географиялық жақын қоныстануына тікелей байланысты. Одан басқа, экономикалық (еңбек нарығындағы жағдайды қоса алғанда), тарихи, географиялық, саяси-құқықтық, әлеуметтік, этнодемографиялық, этномәдени факторлар мен себептерге де негізделген.

Қазіргі кезде ҚР мен ҚХР арасындағы көші-қонның артуы мына факторлар арқылы жүзеге асуда [10]:

Сауда көші-қоны (1980 жылдардан бастап);

1. Еңбек көші-қоны немесе шетелдік жұмыс күшін тарту (1990 жылдардан бастап);
2. Шағын және бірлескен кәсіпкерлік көші-қоны (2000 жылдардан бастап);
3. Білім көші-қоны (2000 жылдардан бастап);
4. Транзиттік көші-қон (Қытайдан Орта Азия елдері арқылы Еуропаға);
5. Этникалық қазақ көші-қоны (1990 жылдардан бастап).

Осы көші-қон түрлері ішінде Қазақстанның геосаяси мүддесіне тиімді әрі экономикалық өсуіне оң ықпал ететіні - этникалық қазақтар көші. Бұл көштің өзгелерге қарағанда маңызды әрі сандық тұрғыда басым болуы Қазақстан тарапынан заңдық-құқықтық базаларының жасақталуы. Мысалы Қазақстан Үкіметінің 1998 жылдың 28 шілдесіндегі № 707 «Еңбек көші-қоны және қоныс аудару тәртібімен тарихи Отанына оралған ұлты қазақ адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар туралы» қаулысының қабылдануы және өзге де заңдық-құқықтардың қалыптасуы шетел қазақтарын Қазақстанға тартудың әр жылғы квотасын бекітті. Қазақстанның тәуелсіздігі жарияланған кейін қазақ диаспорасының көші-қоны мәселесін шешуде жаңа кезең басталды. Алғаш 1992 жылы 26 маусымда «Көшіп келу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. 1993 жылы 15 сәуірде республика президенті «Көші-қон квотасы және Иран Ислам Республикасынан

және басқа мемлекеттерден отандастарымыздың көшіп келуін ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» қаулыға қол қойды. Бұл шараларды мемлекет тарапынан бақылау үшін республикада 1997 жылы Көші-қон және демография жөніндегі агенттік құрылды. Этникалық қазақтар «оралман» аталып, олардың көші-қонына байланысты заңдық статусы 1997 жылғы «Халықтың көші-қоны туралы» заңында ресми түрде қабылданды. Осы бойынша шетелдегі қазақтарға әр жылғы көші-қон квотасы беріле бастады (1-кестеге қараңыз).

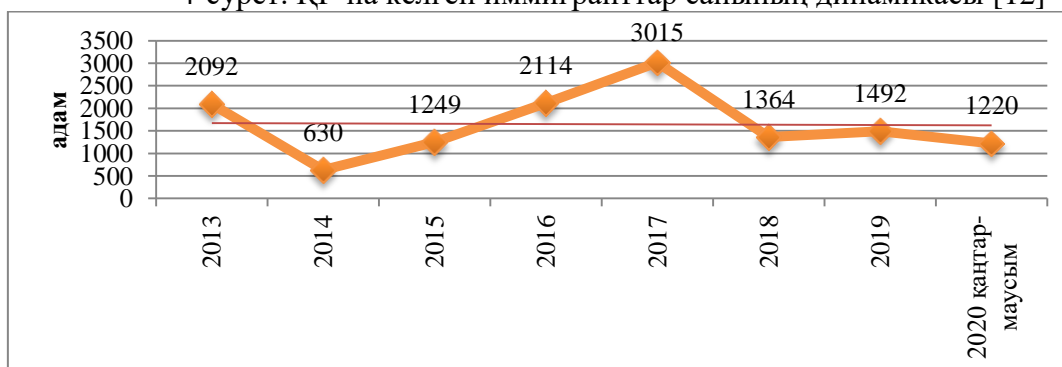
1- кесте. Қазақ диаспораларына бөлінген квота жағдайы (1995-2007жж.) [11]

Жылдар	Жалпы квота	Қытай қазақтарына
1995	5000	470
1996	4000	360
1997	2180	75
1998	3000	100
1999	500	60
2000	500	60
2001	600	40
2002	2655	45
2003	5000	460
2004	10000	666
2005	15000	1065
2006	15000	1065
2007	15000	1065

Шетел қазақтарына бөлінген қаржылық квота 2007 жылдан соң біржолата тоқтады. Оған 2007-2008 жылдары орын алған әлемдік қаржылық дағдарыстың орын алуы себеп болды. Оның үстіне тұрғын үй мен жер телімдерінің бағасының шектен тыс қымбаттауы шетелден келген қазақтарға жер немесе паспана берудің жағдайын қиындатты.

Ал енді екі мемлекет арасындағы жалпы көші-қон жағдайына тоқталар болсақ, өзіндік ерекшелікке ие болып отыр. Оны (4-сурет) бойынша иммигранттар саны бойынша талдау жасар болсақ Қазақстанға келген адамдар 2013 жылдан 2019 жылдар арасындағы өсу динамикасы әр түрлі болған. Ең жоғары кезең 2017 жылға тиесілі (3015) болса, ең төмен көрсеткіш 2014 жыл (630 адам) болған. Ал одан кейінгі жылдары азайған. Бұл Динамикалық өзгерістен Қазақстанға Қытайдан келген иммигранттардың тұрақсыз көшкінін байқауға болады.

4-сурет. ҚР-на келген иммигранттар санының динамикасы [12]

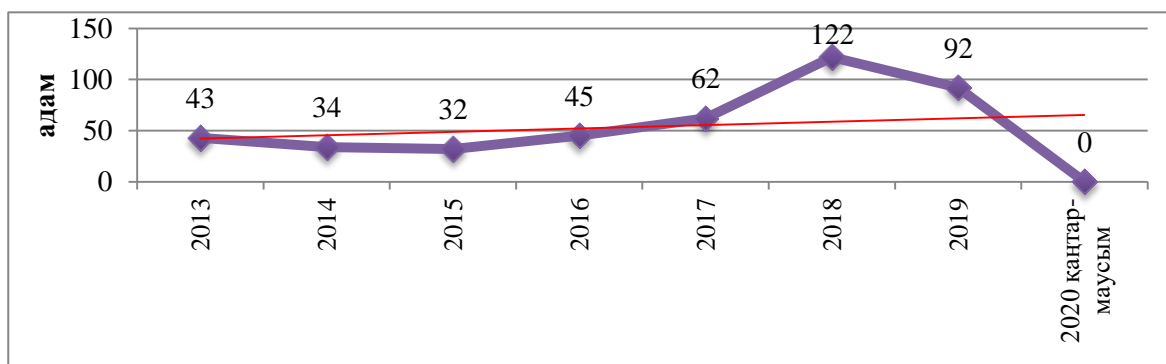

Ал Қазақстан Республикасынан Қытай Халық Республикасына кеткен эмигранттар санының динамикасына келер болсақ (5-суретте көрсетілген), Екі ел арасындағы кеткен адамдар саны тұрақты артқанымен, соңғы жылдары көрсеткіштер өзгеруде. Эмигранттардың басымы бөлігі – жастар. Бұл Қазақстандықтар үшін Қытайдың жоғары оқу орнындағы тегін білім алу бағдарламаларының жылдан жылға артуына байланысты [13]. Себебі Қытайда білім алу құны Солтүстік Америка, Аустралия немесе Еуропа елдерімен салыстырғанда қол жетімді әрі білім беруі де сапалы [14].

Қазақстан мен Қытай арасындағы білім беру байланыстарын дамыту Қазақстан мен Қытай арасындағы саяси және экономикалық ынтымақтастықтың серпінді дамуына, сондай-ақ тұлғааралық байланыстардың өсуіне негізделген заңды процесс болып табылады. Қытай үшін білім беруді интернационалдандыру – бұл елдің халықаралық беделін арттырудың және батыс жүйеге балама ұсынудың бір тәсілі. Қазақстан үшін Қытай университеттерімен өзара іс-қимыл академиялық ұтқырлық пен ғылыми-зерттеу ынтымақтастығының мүмкіндіктерін кеңейтуге, сондай-ақ елдің еңбек нарығын түрлі салалардағы білікті мамандармен қамтамасыз етуге ықпал етеді. [15].

Соған орай, 2016 жылдан бастап көші-қонның қарқындылығы байқалады, дегенмен 2019 жылы кеткен адамдар саны азайып, 2020 жылдың қаңтар-маусымында кеткен адамдар жоқ. Бұны әлемде белең алған пандемияның әсері деп түсінуге болады.

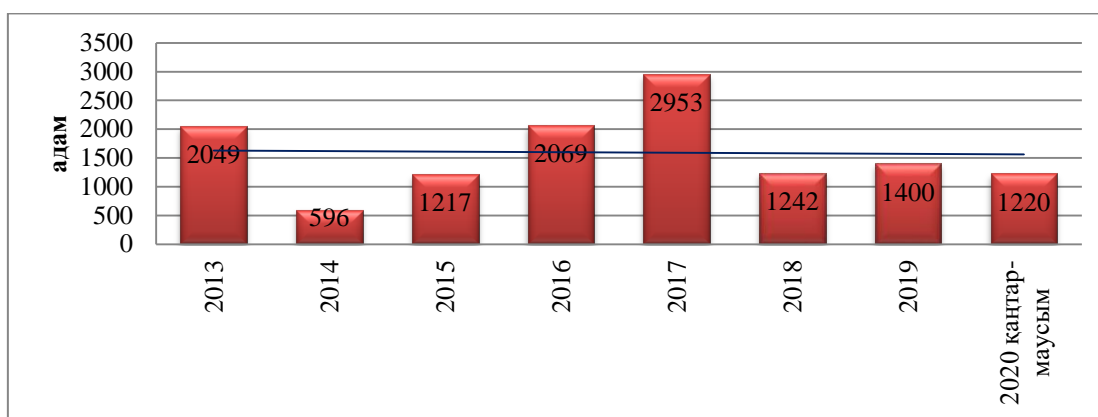
5-сурет. ҚР-нан ҚХР-на кеткен эмигранттар санының динамикасы [16] stat.gov.kz

Ал енді екі мемлекет арасындағы иммигранттар мен эмигранттар санына талдау жасайтын болсақ, (6-суретке қараңыз) ҚР мен ҚХР арасындағы көші-қон сальдосының оң көрсеткіштерін байқауға болады. Алайда 2013-2020 жылдар аралығындағы көші-қон санының тұрақсыздылығы есебінен әр жылда көші-қон айырымының бір өсіп, бір азайғаны аңғарылады. 2014 жылдан бастап 2017 жылдары көші-қон айырымының тұрақты өсімін көруге болады [17].

6-сурет. Екі мемлекет арасындағы иммигранттар мен эмигранттар санына талдау

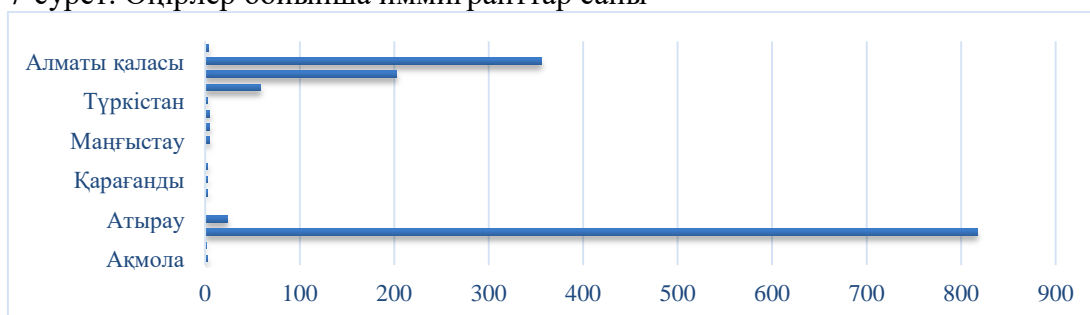

Сонымен бірге, екі мемлекет арасындағы көші-қон әр өңірде әртүрлі. Қытаймен шекараның Қазақстанның шығыс және оңтүстік-шығыс бөлігімен бөлінуінің себебінен Алматы мен Шығыс Қазақстан облыстарында көші-қон айқын байқалады. Сонымен бірге, елордамыз Нұр-Сұлтан қаласы мен Ақмола облысына, миллионер қалалар – Алматы, Шымкент қалаларына иммигранттар көптеп келеді. Өңірлер арасында Батыс Қазақстан, Қызылорда облысына ҚХР-нан келетін иммигранттар саны ең аз. Ал 7-суреттен көрсетілгендей, 2019 жылы Алматы облысына 817 иммигрант келіп, облыстар арасында алдыңғы орынға ие.

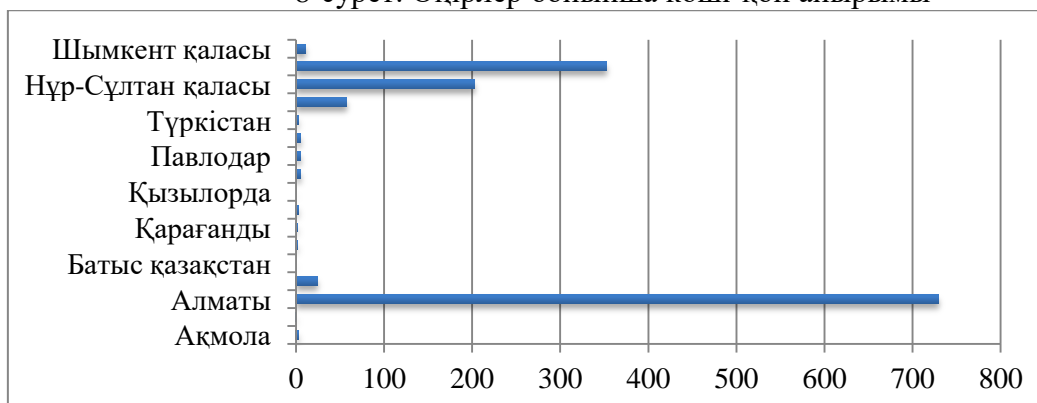
С. Кожированың зерттеуі бойынша, қытай көші-қонының негізгі орталықтарына Алматы, Нұр-Сұлтан, Ақтөбе, Алматы және Шығыс Қазақстан облыстары жатады (7-суретке назар салыңыз). Алматыда қытай компанияларының өкілдіктері бар. Ал Нұр-Сұлтан қаласы – құрылыстарда, Ақтөбе облысында мұнай және газ өндіру бойынша қызмет көрсетумен байланысты кәсіпорындарда жұмыс істейді. Алматы және Шығыс Қазақстан облыстарында кірпіш, черепица, тамақ өнімдерін өндіруге мамандандырылған кәсіпорындар бар [18].

7-сурет. Өңірлер бойынша иммигранттар саны

ҚР мен ҚХР арасындағы негізгі эмигранттар ағыны Алматы, Шығыс Қазақстан облыстары мен Алматы қаласынан байқалады. Алматы облысынан – 88 адам, ал Шығыс Қазақстан облысынан – 1 адам, Алматы қаласынан 3 адам Қытай Халық Республикасына қоныс аударған. Бұл әр өңірде иммигранттар санының артып, ал эмигранттардың азаюын білдіреді. 8-суретте көрсетілгендей, көші-қон айырымы бойынша ең жоғарғы көрсеткіш Алматы облысына тиесілі (729 адам). Содан соң Алматы, Нұр-Сұлтан қалаларында көші-қон сальдосы сәйкесінше 353; 203 адамды құрайды. Ақмола, Шығыс Қазақстан, Атырау облыстары көші-қон сальдосының орташа көрсеткіштеріне ие.

8-сурет. Өңірлер бойынша көші-қон айырымы

Алайда көш мүлде тоқтап қалған жоқ. Жалғасып жатты. Оған мемлекеттік қолдаудың маңызы зор болды. Мысалы, 2020 жылғы 13 мамырда Президент Қасым-Жомарт Тоқаев «ҚР кейбір заңнамалық актілеріне көші-қон процестерін зерттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу» заңнамасына қол қойды. Енді Қазақстанда тарихи Отанына оралған қазақтарға қатысты «оралман» сөзін «қандас» терминімен алмастырылды, бұл «туыс, бір туған» дегенді білдіреді [19]. Қандас – бұрын Қазақстан Республикасының азаматтығында болмаған, тарихи Отанына келген және Заңда белгіленген тәртіппен тиісті мәртебе алған этникалық қазақ және (немесе) оның ұлты қазақ отбасы мүшелері [20].

Қытай қазақтарының тәуелсіздік алғаннан бастап Қазақстанға қоныс аударуын үш кезеңге бөлуге болады [21]:

1-кезең – 1991-2000 жж. аралығы. Тартымдылық факторы Қытайдан келген қазақ диаспорасының Қазақстанға көшу туралы шешім қабылдауының негізгі себебі болды. Сол жылдар аралығында Қазақстан егемендіктен кейін дағдарыстарды бастап кешірді және 1997 жылы қабылданған «Көші-қон туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес қандастарға көрсетілетін көмек көлемі қысқартылды. Дегенмен бұл жағдайлар Отанына оралуды мақсат тұтқан қандастарды тоқтатпады.

2-кезең – 2001-2008 жж. аралығы. Аталған жылдары Қазақстан Республикасының экономикалық жағдайы әлемдік нарықта мұнай бағасының өсуімен жақсарып, Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда-экономикалық қатынастар жанданды. Бұл қандастарымыздың елімізге оралуына түрткі болды. 1995-2002 жылдар аралығында Қытайдан Қазақстанға қоныс аударған этникалық қазақтардың саны 4293 адамды құраса, 2005 жылы олардың саны 13 909 адамға жетті. Оралушы қандастар саны жылдан жылға артты. Осылайша қандастар саны 2007 жылы 1 қаңтарда 37 788 адам, 2008 жылы 54 327 адамды құрады.

3-кезең – 2010-2020 жж. аралығы. Бүгінде Қытай Халық Республикасы экономикасының жоғары көрсеткіштерімен, әлемдегі екінші экономика болып отыр. Бұл жағдай этникалық қазақтардың бір бөлімінің Қазақстанға қоныс аударуына тосқауыл болса, тағы бір басты себеп-екі елде соңғы 10 жыл ішінде жүргізілген этникалық қазақтар көші-қонын тежеу саясаты болды. Бұл саясат Қытайда да, Қазақстанда да орын алды. Алайда екеуінің сипаты екі түрлі болды. Қытайда жалпы азшылыққа қарсы қысым күшейіп, олардың еркін қозғалысына шектеу енгізілсе, Қазақстанда түрлі талап пен қағаз бастылыққа жол беріліп көштің кідіруіне себеп болды. Алайда алдағы жаңа Қазақстан жағдайында қазақ көшінің жанданып, дамитынына сенеміз. Ол қазіргідей тұрақсыз геосаяси жағдайда Қазақстан үшін де, этникалық қазақтар үшін де ең қажетті шара болып табылады.

Қорытынды

Адамзат тарихына көз жібергенімізде, халықтың ішкі және сыртқы көші-қоны-бұрыннан бар және ол көптеген халықтарға тән, ортақ үрдіс. Алайда, олардың арасында қалыптасудың себебі мен салдары әр түрлі. Ол сол кездегі саяси-тарихи шарт-жағдай мен ұлттың немесе азаматтардың жеке шешімімен байланысты. Бұл туралы танымал әлеуметтанушы, саясаттанушы ғалымдар Стивен Каслс Марк Дж. Миллер былайша қорытындылайды: «population shift from countries are not similar amongst themselves and is defined by personal decisions of people taking part in the shifting and is a function of globalizing economy» [12]. Демек, бұл – адамзат өркениеті мен экономиканың ғаламдануындағы бір функция ретінде қаралатын және бағаланатын құбылыс.

Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасындағы көші-қон сальдосы оң. Кетушілерден қарағанда келушілер саны артуда. Ол жұмыс көзі бар аймақтарға келіп, жұмысқа қабілетті халықтың үлесін арттырумен сипатталады. Білім мен жоғары табыс табу көші-қонның маңызды факторы болып табылады. Сонымен бірге Қазақстан Республикасы көпұлтты әрі халық тығыздығы ҚХР-ға қарағанда төмен болғандықтан елімізге қоныс аударып келушілердің саны басым. Қазіргі таңда екі ел арасындағы достық қарым-қатынас көші-қон санының артуына әлде де әсер етпек.

Әдебиет:

1. Babets, I., & Ruda, O. (2018). Influence of immigration on economic security of Germany. *Social and Legal Studies*, October 2005, P.4.
2. Досан Баймола. Еуропадағы қазақтар (тарихы және бүгінгі жағдайы) / Алматы: Дүниежүзі қазақтары қауымдастығы. “Атажұрт” баспасы, 2015. - 192 б.
3. Біләл Қуаныш. **Әлемде 20 млн. қазақ бар.** <https://qamshy.kz/> 02 мамыр, 2014ж.
4. Sultangaliev G.S, Xing Jin Kazakhs of China and Kazakhstan: number and resettlement (19-20th century) // *KazNU BULLETIN*. – Almaty. – 2017. <https://articlekz.com/en/article/18739> (Дата обращения: 24.06.2022)
5. Bellér-Hann I. (2008) Community Matters in Xinjiang: 1880-1949 // *China Studies*, Volume: 17. – 2008. – P. 35-36 <https://doi.org/10.1163/ej.9789004166752.i-477.13> (Дата обращения: 02.09.2022)
6. Gavin. The Chinese Kazak Ethnic Minority, History and Customs of Kazak People. Updated Mar. 18, 2021 <https://www.chinahighlights.com/travelguide/nationality/kazak.htm> (Дата обращения: 24.06.2022)
7. 伊犁哈萨克自治州概况地图 <http://www.xzqh.org/html/show/xj/22378.html> (Дата обращения: 09.09.2020)
8. 奎 哈 萨 克 自 治 县 概 况 地 图 <http://www.xzqh.org/html/show/xj/22494.html> (Дата обращения: 09.09.2020)
9. 巴里坤哈萨克自治县概况地图 <http://www.xzqh.org/html/show/xj/22645.html> 09.09.2020
10. 阿克塞哈萨克族自治县概况地图 <http://www.xzqh.org/html/show/gs/20575.html> (Дата обращения: 09.09.2020)
11. Rakisheva B. Certain aspects of ethnicity of the Kazakhs of China // *Asia and The Caucasus*. – Volume 16, Issue 2. – 2015. – P. 117
12. Садовская Е. Китайская миграция в странах Центральной Азии: Казахстан, Кыргызстан и – далее везде? // *Китай в мировой и региональной политике. История и современность*. – 2009. – С.137-138
13. Положение оралманов в Казахстане. Обзор / UNDP Kazakhstan. – Алматы, 2006 г. – С. 10

14. stat.gov.kz (электронды ресурс).
15. С. Кошанова, Б. Ракишева, А. Мажитова, Г. Ашкенова. (2016) Некоторые аспекты учебной миграции из Республики Казахстан в Китайскую Народную Республику // Казахстан Спектр, №1, С. 65.
16. Lu Z., Li W., Li M., Chen Y (2019) Destination China: International Students in Chengdu // International Migration 57(3), pp.354-372. DOI: <https://doi.org/10.1111/imig.12464> (Дата обращения: 01.05.2021)
17. Serikkaliyeva A.E., Nadirova G.E., Saparbayeva N.B (2019) Educational migration from Kazakhstan to China: Reality and prospects // Integration of Education 23(4), pp.504-517 DOI: <https://doi.org/10.15507/1991-9468.097.023.201904.504-517> (Дата обращения: 01.05.2021)
18. Қазақстан Республикасының демографиялық жылнамалылығы / Статистикалық жинақ // ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті, Астана, 2018, 227-бет. <https://stat.gov.kz/> (Дата обращения: 01.05.2021).
19. Кожирова С. Казахстанский вектор китайской миграции. https://www.enu.kz/ru/lica-enu/kozhirova-svetlana-basievna/?sphrase_id=2649129 (Дата обращения: 01.05.2021).
20. Термин "оралман" заменили на "кандас" в Казахстане https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/termin-oralman-zamenili-na-kandas-v-kazahstane-413101/ (Дата обращения: 01.05.2021)
21. «Халықтың көші-қоны» туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы.
22. Dalelkhan A., Mazhidenova D., Azmukhanova A., Tuleshova L., Aliyeva S. Kazakhstan Return migration issues in Kazakh-Chinese relations: Mobility and immobility in migration of Kazakh diaspora in China // Opción. – Vol. 34, no. 85. – 2018. – P. 582-604.
24. [Castles, Stephen and](#) Mark J. Miller (2003) Migratory Process the Formation of Ethnic Minorities; The Age of Migration. New York, Guilford Press, pp. 21-49.

References:

1. Babets, I., & Ruda, O. (2018). Influence of immigration on economic security of Germany. Social and Legal Studies, October 2005, R.4. [In English].
2. Dosan Baymola. Europadagy Kazakhtar (tarikhy zhane bygingi zhagdayy)/ Almaty: Dyniezhzyzi kazakhtary kauymdastygy [Kazakhs in Europe (history and current situation) / Almaty: Association of World Kazakhs]. "Atazhurt" baspasy, 2015. - 192 b. [In Kazakh].
3. Bilal Kuanysh. Alemde 20 million Kazakh bar [There are 20 million Kazakhs in the world]. <https://qamshy.kz/02mamyr,2014>. [Electronic resource]. [In Kazakh].
4. Sultangaliyeva G.S, Xing Jin Kazakhs of China and Kazakhstan: number and resettlement (19-20th century) // KazNU BULLETIN. – Almaty. – 2017. <https://articlekz.com/en/article/18739> (Date of access: 06/24/2022). [Electronic resource]. [In English].
5. Bellér-Hann I. (2008) Community Matters in Xinjiang: 1880-1949 // China Studies, Volume: 17. – 2008. – P. 35-36 <https://doi.org/10.1163/ej.9789004166752.i-477.13> (Date of access: 09.02.2022). [Electronic resource]. [In English].
6. Gavin. The Chinese Kazak Ethnic Minority, History and Customs of Kazak People. Updated Mar. 18, 2021. <https://www.chinahighlights.com/travelguide/nationality/kazak.htm> (Date of access: 24.06.2022). [Electronic resource]. [In English].
7. 伊犁哈萨克自治州概况地图 <http://www.xzqh.org/html/show/xj/22378.html> (Date of access: 09.09.2020). [Electronic resource]. [In Chinese].
8. 垒哈萨克自治县概况地图 <http://www.xzqh.org/html/show/xj/22494.html> (Date of access: 09.09.2020). [Electronic resource]. [In Chinese].
9. <http://www.xzqh.org/html/show/xj/22645.html> (Date of access: 09.09.2020). [Electronic resource]. [In Chinese].

10. 阿克塞哈萨克族自治县概况地图 <http://www.xzqh.org/html/show/gs/20575.html> (Date of access: 09.09.2020). [Electronic resource]. [In Chinese].
11. Rakisheva B. Certain aspects of ethnicity of the Kazakhs of China // Asia and The Caucasus. – Volume 16, Issue 2. – 2015. – P. 117
12. Sadovskaya Ye. Kitayskaya migratsiya v stranakh Tsentral'noy Azii: Kazakhstan, Kyrgyzstan i – daleye vezde? // Kitay v mirovoy i regional'noy politike. Istoriya i sovremennost' [Kitayskaya migratsiya v stranakh Tsentral'noy Azii: Kazakhstan, Kyrgyzstan i – daleye vezde? // China v mirovoy i regional'noy politike. History and modernity']. – 2009. – S.137-138. [In Russ.].
13. Polozheniye oralmanov v Kazakhstane [The situation of oralmans in Kazakhstan]. Obzor / UNDP Kazakhstan. – Almaty, 2006 g. – S. 10
14. stat.gov.kz [Electronic resource].
15. S. Koshanova, B. Rakisheva, A. Mazhitova, G. Ashkenova. (2016) Nekotoryye aspekty uchebnoy migratsii iz Respubliki Kazakhstan v Kitayskuyu Narodnyuyu Respubliku [Some aspects of educational migration from the Republic of Kazakhstan to the People's Republic of China] // Kazakhstan Spektr, №1, S. 65. [In Russ.].
16. Lu Z., Li W., Li M., Chen Y (2019) Destination China: International Students in Chengdu // International Migration 57(3), pp.354-372. DOI: <https://doi.org/10.1111/imig.12464> (Data obrashcheniya: 01.05.2021).
17. Serikkaliyeva A.E., Nadirova G.E., Saparbayeva N.B (2019) Educational migration from Kazakhstan to China: Reality and prospects // Integration of Education 23(4), pp.504-517 DOI: <https://doi.org/10.15507/1991-9468.097.023.201904.504-517> (Data obrashcheniya: 01.05.2021)
18. Kazakstan Respublikasynyñ demografiyalyk, zhylnamalylygy / Statistikalyyk, zhinak, // K.R. Ûlttyk, ekonomika ministrlygi Statistika komiteti, Astana, 2018, 227-bet. <https://stat.gov.kz/> (Data obrashcheniya: 01.05.2021). [Electronic resource]. [In Kazakh].
19. Kozhirova S. Kazakhstanskiy vektor kitayskoy migratsii, S. 6. https://www.enu.kz/ru/lica-enu/kozhirova-svetlana-basievna/?sphrase_id=2649129 (Data obrashcheniya: 01.05.2021). [Electronic resource]. [In Russ.].
20. Termin "oralman" zamenili na "kandas" v Kazahstane https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/termin-oralman-zamenili-na-kandas-v-kazahstane-413101/ / (Дата обращения: 01.05.2021). [Electronic resource]. [In Russ.].
21. “Налыктyn koshi-kony” turaly Kazakhstan Republicasynyn 2011 zhilgy 22 shildedegi No. 477-IV Zany.
22. Dalelkhan A., Mazhidenova D., Azmukhanova A., Tuleshova L., Aliyeva S. Kazakhstan Return migration issues in Kazakh-Chinese relations: Mobility and immobility in migration of Kazakh diaspora in China // Opción. – Vol. 34, no. 85. – 2018. – P. 582-604.
23. Castles, Stephen and Mark J. Miller (2003) Migratory Process the Formation of Ethnic Minorities; The Age of Migration. New York, Guilford Press, pp. 21-49.

¹Саркытқан К. ²Карипжанов Н. ³Турлыгожаева А.

^{1,3}Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан

²докторант 3 курса кафедры географии и экологии КазНПУ им.Абая.

Алматы, Казахстан

E-mail: ¹kaster0102@mail.ru, ²nurbek_02.91@mail.ru ³altyn_77@hotmail.com

КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: В РАМКАХ ГЕОГРАФИИ И МИГРАЦИИ ЭТНИЧЕСКИХ КАЗАХОВ

Аннотация. В статье раскрывается географическое, историческое значение образования казахской диаспоры и ирредентов, даются общие сведения о численности

этнических казахов, проживающих во многих странах мира. Значение этнических казахов во внешней политике правительства Казахстана с Китаем отражается на базе Илийской Казахской автономной области в составе Шыңжанского района. Также в статье проанализированы доля иммигрантов и эмигрантов между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой, миграционные различия, статистические показатели мигрантов между регионами. На основе показателей были проанализированы социально-экономические проблемы между Казахстаном и Китаем. Еще один момент статьи-использование статистико-демографических показателей, полученных от комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан за период 2013-2020 годы. Эти количественные данные играют важную роль в анализе и оценке реального состояния внешней миграции между двумя государствами. Цель и задачи данной исследования направлено на анализ динамики и особенностей казахстанско-китайских отношений в контексте географии и миграции этнических казахов. Основной целью является выявление влияния географического расположения и миграционных процессов на развитие отношений между двумя странами и взаимодействие этнических казахов в этом контексте. Методология работы базируется на комплексном анализе академических источников, официальных документов, статистических данных, а также использовании методов сравнительного анализа, исторического анализа и географического анализа для выявления динамики и особенностей казахстанско-китайских отношений в контексте миграции этнических казахов. Новизна исследования позволят расширить научное понимание динамики и особенностей казахстанско-китайских отношений с учетом географического и этнического аспектов, а также выявить факторы, влияющие на миграционные процессы этнических казахов и их воздействие на развитие двусторонних связей между Казахстаном и Китаем. Ожидается, что исследование выявит ключевые тенденции в развитии казахстанско-китайских отношений в контексте миграции этнических казахов, а также предоставит полезную информацию для понимания динамики этнических и геополитических процессов в регионе.

Благодарность: Статья подготовлена в рамках реализации гранта Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан «Реализация политики Коммунистической партии Китая в отношении меньшинств в Синьцзяне: история, настоящее и будущее» (ИРН АР14869734).

Ключевые слова: этнические казахи, географическое расселение, внешняя миграция, иммигранты, эмигранты, международные отношения.

¹Sarkytkan K. ²Karipzhanov N. ³Turlygozhayeva A.

^{1,2} Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

³R. B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

E-mail: ¹kaster0102@mail.ru, ²nurbek_02.91@mail.ru, ³altyn_77@hotmail.com

KAZAKHSTAN-CHINA RELATIONS: WITHIN GEOGRAPHY AND MIGRATION OF ETHNIC KAZAKH

Abstract. The article reveals the geographical and historical significance of forming the Kazakh diaspora and irredentists. It gives general information about the number of ethnic Kazakhs living in many countries. The importance of ethnic Kazakhs in the foreign policy of the government of Kazakhstan with China is reflected in the Ili Kazakh Autonomous Region, which is part of the Xinjiang district. The article also analyzes the share of immigrants and emigrants between the Republic of Kazakhstan and the People's Republic of China, migration differences, statistical indicators of migrants between regions. Based on the indicators, the socio-economic problems

between Kazakhstan and China were analyzed. Another point of the article is the use of statistical and demographic indicators received from the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan for the period 2013-2020. These quantitative data play an important role in the analysis and assessment of the real state of external migration between the two states. The article reveals the geographical and historical significance of the formation of the Kazakh diaspora and irredentists, provides general information about the number of ethnic Kazakhs living in many countries of the world. The importance of ethnic Kazakhs in the foreign policy of the Government of Kazakhstan with China is reflected on the basis of the Ili Kazakh Autonomous Region as part of the Shynzhansky district. The article also analyzes the share of immigrants and emigrants between the Republic of Kazakhstan and the People's Republic of China, migration differences, and statistical indicators of migrants between regions. Based on the indicators, socio-economic problems between Kazakhstan and China were analyzed. Another point of the article is the use of statistical and demographic indicators obtained from the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan for the period 2013-2020. These quantitative data play an important role in the analysis and assessment of the real state of external migration between the two States. The purpose and objectives of this study are aimed at analyzing the dynamics and features of Kazakh-Chinese relations in the context of geography and migration of ethnic Kazakhs. The main goal is to identify the impact of geographical location and migration processes on the development of relations between the two countries and the interaction of ethnic Kazakhs in this context. The methodology of this study is based on a comprehensive analysis of academic sources, official documents, statistical data, as well as the use of comparative analysis, historical analysis and geographical analysis methods to identify the dynamics and features of Kazakh-Chinese relations in the context of migration of ethnic Kazakhs. The novelty of the research will expand the scientific understanding of the dynamics and features of Kazakh-Chinese relations, taking into account geographical and ethnic aspects, as well as identify factors affecting the migration processes of ethnic Kazakhs and their impact on the development of bilateral relations between Kazakhstan and China. The study is expected to identify key trends in the development of Kazakh-Chinese relations in the context of migration of ethnic Kazakhs, as well as provide useful information for understanding the dynamics of ethnic and geopolitical processes in the region.

Acknowledgements: The article was prepared within the framework of the grant of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan "Implementation of the policy of the Communist Party of China towards minorities in Xinjiang: history, present and future" (IRN AR14869734).

Key words: ethnic Kazakhs, geographical distribution, external migration, immigrants, emigrants, international relations

Авторлар туралы мәлімет:

Саркытқан Қастер, Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, география ғылымдарының кандидаты, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторе:

Саркытқан Кастер, профессор КазНПУ имени Абая, кандидат географических наук, Алматы, Казахстан.

Information about autor:

Sarkytkan Kaster, professor of Abay KazNPU, candidate of geographical sciences, Almaty, Kazakhstan.

Автор туралы мәлімет:

Карипжанов Нурбек, Абай атындағы ҚазҰПУ 1 курс докторанты, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторе:

Карипжанов Нурбек, докторант 1 курса КазНПУ имени Абая, Алматы, Казахстан.

Information about autor:

Karipzhanov Nurbek, Doctoral student of the 1st course of Abay KazNPU, Almaty, Kazakhstan.

Автор туралы мәлімет:

Тұрлығожаева Алтынгүл, Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының кіші ғылыми қызметкері, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторе:

Турлығожаева Алтынгүл, младший научный сотрудник Института Востоковедение им. Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан.

Information about autor:

Turlygozhayeva Altyngul, Junior Researcher of the R. B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan.